

Brief aan Moo

Marijke Boucherie

Marijke Boucherie is docente aan de Universidade de Lisboa.

Correspondentieadres: Rua Palmira Bastos 70, 2785-566 San Domingus de Rana, Portugal.

Deze Forumbijdrage bevat een brief gericht aan Moo. Moo is een opbouwwerkster uit Leuven die zich bezighoudt met de ondersteuning van kansarme vrouwen. Haar organisatie, *Leren Ondernemen*, werkt al jaren samen met *Moinho da Juventude*, een zustervereniging in Lissabon die tracht het lot van Kaapverdische immigranten te verbeteren. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de 'doelgerichte interventieplanning', een participatieve methode van Vlaamse bodem.

Om de medewerkers van de Moinho vertrouwd te maken met deze methode is in 1998 een workshop gehouden onder leiding van Bob Peeters. Eén van de deelnemers aan die workshop was Marijke, een Vlaamse die al twintig jaar in Lissabon woont. In onderstaande brief geeft zij haar visie op het gebruik van de doelgerichte interventieplanning.

Beste Moo,

Ik was heel blij met je brief en ik vond het bemoedigend dat je mijn opmerkingen omtrent de té grote objectivering van de doelgerichte interventieplanning serieus genomen hebt. Ik wil hierover graag met je in gesprek treden, maar eerst wil ik duidelijk maken wat mijn achtergrond is.

Van jou weet ik dat je vrouwen leert werken en ondernemen zoals de naam van je organisatie duidelijk maakt. Je bent dus iemand die mensen leert om hun problemen aan te pakken en op te lossen. Jouw werk heeft een pragmatische en collectieve dimensie en alle theoretische vragen die opduiken, komen vanuit die praktijk. Ik daarentegen doceer literatuur en algemene taalwetenschap. Ik ga om met woorden, mijn problemen zijn woordenproblemen. Natuurlijk word ik geconfronteerd met emotionele en andere problemen van mijn studenten, maar de oplossing gebeurt langs woorden. Ik hoef voor hen geen onderdak te vinden of werk te regelen; het is mijn taak om hen te leren omgaan met woorden.

Ik hou heel veel van woorden, ik ben erdoor geobsedeerd. Ik doe eigenlijk niets anders dan lezen en schrijven en praten over woorden. Daarbij speelt mijn autistische zoon natuurlijk een belangrijke rol. Met hem heb ik letterlijk en figuurlijk moeten leren spreken. Ook het feit dat ik een vreemdeling ben in Portugal speelt mee. Al dertig jaar word ik elke dag geconfronteerd met een cultureel systeem dat ik niet ten volle begrijp en dat nooit ten volle het mijne kan zijn. Aan de andere kant heeft deze ervaring me ook geleerd 'anderszijnde' aspecten van mijn nieuwe land te begrijpen en lief te hebben en traditionele waarden van mijn eigen land kritisch te benaderen. Ik hoor dus overal en nergens bij.

De tussenwereld waarin ik leef heeft me uiterst gevoelig gemaakt voor de 'alleen-heid' van elk mens en maakt dat ik zeer sceptisch sta tegenover groepen en groepsactiviteiten. Interpreteer dit echter niet als vijandigheid tegenover de sociale dimensie van de mens. Het is eerder het omgekeerde. Mijn vraag is, hoe mensen in groepsverband kunnen leven zonder hun 'alleen-heid' of eigenheid te

verliezen en wat zij kunnen doen met hun 'alleenheid' om anderen tegemoet te treden. 'Alleenheid' is voor mij dus een positief begrip en een positieve werkelijkheid. Ook als het pijn en isolatie inhoudt, blijft het positief. Anders gezegd, ik kijk naar de sociale dimensie van mensen vanuit hun individualiteit en niet omgekeerd. Dit maakt me dus totaal ongeschikt om sociaal werk te verrichten, of om sociale theorieën te ontwikkelen, maar niet om in sociaal verband te leven en te werken.

Daarbij ben ik wantrouwig tegenover theorieën die vanuit sociale perspectieven opgebouwd worden. Deze theorieën bestaan ook in de literatuur en linguïstiek, zijn enorm interessant en belichten aspecten die vanuit andere theoretische standpunten niet belicht kunnen worden. Maar altijd vraag ik me af: 'Met welk recht, mijnheer/mevrouw de theoreticus spreekt u over de anderen als actoren, of over de machtsrelaties opgebouwd in de taal? Staat u er misschien buiten? Bent u ook geen actor in het verhaal van iemand anders? Oefent u geen macht uit door uw sociale betrokkenheid te uiten en te theoretiseren?' Natuurlijk kunnen identieke vragen gesteld worden over een individualist zoals ik.

Zie hier de achtergronden van mijn denken: universitaire opleiding, een passie voor ideeën en woorden, vreemdelinge zijn, moeder zijn van opgroeiende kinderen, moeder zijn van een autistisch kind in een land met gebrekkige gezondheidszorg, en mijn weduwenschap.

Laat me nu even nadenken. Uw project heeft te maken met transnationale participatieve methodieken, waarover ik concreet niets weet. In mijn interpretatie heeft zo'n project te maken met wederzijdse uitwisseling van ideeën en hulpverlening tussen verschillende landen en culturen. Op het eerste zicht betekent dat, dat bevoorrechte landen initiatieven nemen om minder bevoorrechte tegemoet te treden. Voordat een Kaapverdiër naar Leuven gaat om een vormingscursus te geven, komt eerst een Bob Peeters naar een alternatieve vereniging van Kaapverdiërs in Portugal om over de doelgerichte interventieplanning te praten. Bevoorrechten hebben het voorrecht van de keuze, niet bevoorrechten zitten vast in de inspanning van het overleven.

Het zijn, met andere woorden, de bevoorrechten die de keuze hebben om anderen te helpen. En hier begint al het onrecht. Welk recht hebben de bevoorrechten om de niet bevoorrechten te helpen? In naam van welke waarden matigen zij zich aan de anderen te helpen? En hoe kunnen zij effectief helpen zonder de minder bevoorrechten te vernederen, te kwetsen in hun zelfrespect? Dit zijn vragen die gesteld moeten worden, maar die ik meestal niet gesteld zie. De workshops (en congressen aan de universiteit) gaan er gewoonweg van uit dat het goed is om conflicten en armoede en misbruiken uit de weg te ruimen. Ik vind dit niet zo evident. Natuurlijk vind ik het ook goed dat het onrecht wijkt voor samenwerking en gerechtigheid en solidariteit, maar 'goed' doen is verdomd gevaarlijk, omdat niemand beter is dan een ander en het goede doen zo vlug kan ontaarden in het beter weten, dus in het kwade doen.

Heb je er al eens op gelet hoe weinig dokters tegen ziekte kunnen, om maar niet te spreken van de dood? Gelukkig maar, want dat maakt hen ook tot goede dokters die de ziekte willen genezen en de dood zo lang mogelijk willen uitstellen. Maar ze zouden betere dokters zijn als ze de ziektes die ze genezen en de dood die ze vermijden onder ogen konden zien en aanvaarden. Zonder heldere, passieloze en liefdevolle blik op het lijden van de mensen kan en mag niemand zich aanmatigen een ander te helpen of iets met hem uit te wisselen. Deze wijsheid, die ik beter inzie dan praktiseer, heeft

mijn zoon mij geleerd. Nooit heb ik abnormaal gedrag van mijn zoon (naakt rondlopen, niet eten, zichzelf kwetsen) kunnen verhelpen zonder het eerst te leren aanvaarden. Zijn genezing bestaat in het diepe aanvaarden van zijn anderszijn, ook als dit anderszijn voor mij ondraaglijk is. Ik hoef je niet te zeggen, Moo, hoe moeilijk dit is en blijft en ik weet in alle eerlijkheid niet of ik deze inspanning zou aankunnen voor iemand die niet mijn kind is.

Het is wel zo, dat mijn kind me heeft geleerd naar alle mensen te kijken die 'anders' zijn en mij definitief uit mijn gezellige zelfgenoegzaamheid gerukt heeft. Het is koud en eenzaam buiten de cocon van dat zelfgenoegzaam wereldje en ik begrijp de mensen die er zich in koesteren, die denken dat de problemen van *hun* relatie en *hun* kinderen en *hun* werk en *hun* gezondheid al meer dan genoeg zijn. Ik pleit dus, Moo, voor een veel grotere nederigheid in transnationale uitwisseling en menselijke samenwerking, voor een groter respect en aanvaarding van ons aller broosheid en fragiliteit. En ik meen dat we enkel de kwetsbaarheid van de anderen onder ogen kunnen zien, indien we ons met de eigen kwetsbaarheid durven confronteren. Ik zie dus menselijke samenwerking veel meer in de *toon* van: 'Kijk mens, jij bent een mens, ik ben een mens, ik kan je iets van mij geven, jij kunt mij iets van jou geven, kom'... . Met andere woorden, ik pleit voor een wereld waar *ruimte* is voor lijden en pijn en onrecht, een wereld die het lijden onder ogen durft te zien zonder het direct weg te moffelen met efficiënte maatregelen of sentimenten of, erger nog, clichés over het nut van het lijden als leermeester. Ik pleit tezelfdertijd voor doeltreffende acties om alle lijden te verhelpen, op voorwaarde dat het de *nederigheid* praktiseert.

Ik pleit voor een grotere capaciteit tot passiviteit in alle menselijke samenwerking. Ik pleit voor een capaciteit tot zwijgen. Ik denk dat de wereld stilte nodig heeft. Stilte en tijd en bereidwilligheid om te luisteren. Daarom hou ik zo van literatuur. In de (goede) literatuur komt de particulariteit van de mens aan bod. Daar kan de mens bestaan. Waar bestaan wij nog? Welk recht hebben we nog op onze eigen gevoelens en twijfels en hoop, zonder dat we pardoes in een of ander discours belanden? We zijn geen mensen meer, maar feministen, huisvrouwen, hulpbehoevenden, intellectuelen, handarbeiders, migranten. We zitten vast in de duizenden categorieën waarin de anderen ons vastpinnen en wijzelf wringen ons in bochten om met een paar van deze categorieën samen te vallen, want niemand kan alleen leven en we hebben de anderen nodig. Maar het zou heerlijk zijn indien ons soms wat stilte werd gegund, wat respect, een korte opschorting van categorieën, waarin we even kunnen bestaan in de verwarring waar we allemaal wonen.

Dit neem ik de westerse beschaving kwalijk, en de Noordelijke meer dan de Zuidelijke: het overdreven categoriseren. Natuurlijk, en ik weet het wel, categorieën omschrijven de problemen en beschreven problemen kunnen geduid en dus opgelost worden. Daarom is de Noordelijke (protestantse?) beschaving beter in het praktisch aanpakken van problemen. Maar waar blijven de mensen in al deze problemen? Waar zijn de mensen naar toe? Is mijn zoon een autist of is hij een mens? Er bestaan vast en zeker instituties en projecten die geld en technische steun willen verlenen om een opvangcentrum voor mijn zoon te bekostigen. Waar zijn de instituties die me zouden willen steunen om het concept en de werkelijkheid van autisme als *zijns* categorie in de wereld in te schakelen? Waar zijn de solidariteitsgroepen die werken aan het recht van *bestaan* van ziekte en armoede en onrecht en machtsmisbruik? Is dit ketterij, Moo? Moeten we niet het kwaad in de wereld durven bekijken terwijl we er iets aan doen? Is het niet zo dat veel solidariteitswerk geboren wordt uit onmacht en frustratie en niet uit respect? Kleven we niet te vlug eigen waarden en

principes op al wat ons bedreigt?

Is dit niet wat de westerse wereld doet met de rest van de wereld? Haar categorieën op de anderszijnden drukken in naam van welzijn en beschaving en verlichting? Is het niet zo, dat een te grote nadruk op efficiëntie de eigenheid van de mens, de innerlijke leefwereld van de mens stikken? Wat doet onze wereld de mens aan in naam van rechtvaardigheid en gerechtigheid?

Luister, Moo, ik weet niet hoe dit op te lossen is. Ik denk dat het goed is dat alle mensen een werk hebben en een huis en in een veilig land wonen. Maar ik ben uiterst gevoelig voor het doodgezwegen element van *macht* dat de normale zich toeigent over de abnormale, de rijke over de arme, de zieke over de gezonde, de blanke over de niet-blanke. Ik ben me ook bewust dat het omgekeerde mogelijk is en dat de abnormale - in theorie - de normale zou kunnen overheersen. Wat mij kwelt, Moo, is de doodgezwegen *machtsverhouding* in alle relaties.

Hoe dit te verhelpen? Zoals ik al zei, door grotere bewustwording van onze drijfveren, door grotere nederigheid. Deze bewustwording doet de macht niet verdwijnen, maar maakt haar (misschien?) minder kwaadaardig. Door een andere taal uit te vinden om naar elkaar te luisteren en met elkaar te spreken, talen van luisteren en spreken die misschien niet altijd door het woord verlopen: samen eten, samen koken, samen wandelen, samen werken, samen koffie drinken, samenkomen, elkaar verhalen vertellen. Zelf onze verhalen schrijven, elkaar filmen, met elkaar vrijen (goed idee!), de *affectieve dimensie* van ons menszijn beschermen en koesteren en aankweken en voeden en vergroten. En met affectie bedoel ik geen goedkope emoties en zeker geen sentimentaliteit. Ik noem het, wat zojuist uit mijn pen kwam, een passieloze en liefdevolle blik. Passieloos, precies om de blik te vrijwaren van sentimentaliteit die sowieso altijd onze projecties zijn, en liefdevol in de zin van een blik die de andere *zo goed mogelijk laat bestaan buiten de categorieën van onze waarden*. Ik schrijf dit met nadruk, maar eigenlijk bedoel ik gewoonweg respect voor anderen, zelfs als ik hen niet begrijp, zelfs als zij me afstoten of ergeren. Ja, ik weet het, dit is een programma voor een heilige, maar ik ben er echt van overtuigd dat de mens het verschil uitmaakt.

Wat me zo stoort aan theorieën en acties die het kwaad uit de wereld willen helpen, is de zekerheid van hun beoefenaars over hun werk, rol of roeping. Ik zie een ondraaglijke arrogantie in de manier waarop de westerse beschaving of vormingsgroepen zich aanmatigen 'anderen' te leren samenleven. En alhoewel alle theorieën over 'samen leren' altijd de nadruk leggen op wederkerigheid en leren met het contact van andere culturen, zijn dezelfde theorieën soms totaal blind voor de asymmetrie van bepaalde interculturele relaties. Dat was wat mij bijvoorbeeld stoortte in de doelgerichte interventieplanning. Hoe ingenieus ook, het is een methode die de eigen, diepe motivaties niet duidelijk stelt en er blijkbaar onbewust van is. Het is ook een methode die zich opstelt als universalistisch, dus als niet gebonden aan culturele verschillen en bepaaldheden. De doelgerichte interventieplanning is zich er niet bewust van dat ze zelf totaal cultureel gedetermineerd is: geloof in rationele oplossingen van problemen, doelgerichtheid van handelen en pragmatische oplossingen zijn zeer cultuurgebonden en niet universeel. Daardoor kwam de methode me over als een 'mechanisme' dat problemen loskoppelt van de mensen die deze problemen aan den lijve ondervinden. En omdat ik zelf al jaren in Portugal woon en de meer holistische kijk op de zaken van dit land begrijp en waardevol vind (alhoewel het niet praktisch is met zo'n visie te leven!) kwam Bobs workshop me vreselijk beledigend over. Hij wist eenvoudigweg niet met wie hij aan het praten was.

Misschien is een doelgerichte interventieplanning zinvol in een politiek veilig land waar alle mensen recht hebben op onderwijs en sociale zekerheid, en waar een arbeider op gelijke voet staat met de bedrijfsleider. Maar hoe kan zoiets gebeuren in een land zonder democratische traditie, waar een sterk hiërarchiegevoel heerst in alle relaties? Het is gewoon absurd in zo'n culturele context de doelgerichte interventieplanning in te voeren. Theoretisch is het natuurlijk mogelijk, maar in werkelijkheid zal elke collectieve oplossing eeuwenoude tradities aantasten en daardoor misschien de oude machtsrelaties versterken. Is het een illusie te denken dat collectieve opbouw uiteindelijk zijn weerslag kan hebben op de hele gemeenschap? Is het een illusie te vermoeden dat zo'n collectief een geprivilegieerd wereldje wordt dat anderen uitsluit? En is het een illusie te vermoeden dat veel leden van zo'n collectief hun eigen vooroordelen vasthaken aan een paar mensen die autonomie en zelfbeschikking wel ernstig nemen?

Maar in de grond geloof ik dat de theoretische grondslag van het solidaire handelen niet zo belangrijk is. Het is belangrijk dat mensen zich blijven inzetten voor elkaar. En de *manier* waarop dat gebeurt is het belangrijkste. Ik heb grondige kritiek op de doelgerichte interventieplanning, maar ik geloof dat Bob wezenlijke en goede resultaten bereikt als hij de methode toepast. Met andere woorden, ik stel de mens centraal, niet de theorieën. Iets doen voor een ander op een 'goede manier' is en blijft mogelijk. Wat me bij jou brengt, Moo. Het feit dat je naar mijn mening gevraagd hebt, is zeer belangrijk voor mij. Om heel eerlijk te zijn, komt mijn kijk op de wereld en de mensen voort uit mijn zeer specifieke leefsituatie met mijn zoon. Mijn gedachten zijn dus zeer gebonden aan mijn eigen ervaring, maar ik geloof dat ik daar iets geleerd heb dat ik aan iemand anders kan vertellen. Om eerlijker te zijn, ik moest het hoognodig aan iemand vertellen. Bedankt dus, heel erg bedankt.

Dag Moo. Heel veel sterkte en succes met je werk,

Marijke